

Boş Zaman Çalışmalarında Meta Analiz

Meta Analysis in Leisure Studies

Özkan TÜTÜNCÜ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Necat Hepkon Spor Bilimleri Fakültesi

Anahtar sözcükler:

Boş zaman çalışmaları, Meta analiz, Sistemik literatür taraması, Boş zaman faaliyetlerine katılım, Öznel iyi oluş..

Key words:

Leisure studies, Meta analysis, Systematic literature review, Leisure participation, Subjective wellbeing.

ÖZ

Boş zaman alanında, derleme çalışmaları fazlasıyla yer almaktadır. Öte yandan, boş zaman çalışmalarında sistemik literatür taramalarının ve özellikle meta analizlerin, yeterince değerlendirilmediği görülmektedir. Kuykendall vd. (2015) yaptıkları çalışmada boş zaman faaliyetlerine katılım ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi düzenleyicilik bazında meta analitik yaklaşımla incelemiştir. Bu çalışmada ise revize edilmiş eserlerle, boş zaman faaliyetlerine katılım ve öznel iyi oluş arasındaki korelasyonel ilişki tekrar değerlendirilmiştir. Nicel araştırmalar arasındaki ilişkinin meta analiz ile incelenmesi, alanımızdaki araştırmalardan elde edilecek çıkarımları güçlendirebilecektir.

ABSTRACT

Review studies are very common in the field of leisure. However, systematic literature reviews and especially meta-analysis are not usual in the leisure studies. Kuykendall et al. (2015) reviewed the association between the leisure participation and the subjective well-being in order to identify factors that might moderate an overall effect size in meta-analysis. Correlations between the the leisure participation and the subjective well-being were reevaluated with refined studies. The use of meta analysis approach in quantitative studies will strengthen the conclusions to be drawn from the research in our field.

GİRİŞ

Ülkemizde ve dünyada derleme çalışmalarının sıklıkla yapıldığını görmekteyiz. Bunun arkasında birçok neden bulunmakla birlikte, analitik çalışmaların zorluğu, zaman zaman araştırmacıları daha kısa zamanda bitirebilecekleri derleme çalışmalara yönlendirmektedir. Derleme çalışmaları da kendi içlerinde ayrıştırmakta fayda bulunmaktadır. Örneğin yüzeysel bir derleme çalışma ile sistemik literatür taraması arasında çok ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Çalışmanın konusu olan meta analizler için bahsedilen derleme türü, sistemik literatür taramasıdır. Bu kapsamda sistemik literatür taramasında nitel veya nicel yöntem ile yürütülmüş tüm eserler mevzu bahisen, meta analizler için nicel olarak yapılmış ve yayınlanmış çalışmalar dikkate alınmaktadır.

İyi bir meta analizin yapılmasının temel koşutu, yine iyi bir sistemik literatür taramasının yapılmasıdır. Bu çalışma daha ziyade meta analize odaklandığı için burada sistemik literatür taraması hakkında sadece kısaca bazı temel bilgiler sunulmaktadır. Bununla birlikte sistemik literatür taraması başlı başına ayrı bir konu olarak başka çalışmalarda ele alınabilir. Okuyucular eğer isterlerse sistemik literatür taraması ile ilgili ayrıntılı bilgiye Aşık ve Özen'in (2019) yaptıkları derleme çalışmasında ulaşabilirler.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu kapsamda ülkemizde uzun zamandır yayın hayatında bulunan Anatolia: Turizm Araştırmaları ile *Advances in Hospitality and Tourism Rese-*

arch dergilerinin, Dergipark'taki makalelerinde "meta" kelimesi taranmış ve yapılan meta analize dayalı makaleler incelenmiştir. Her ne kadar meslektaşım Nazmi Kozak, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*'nin yayın politikasında uygulamalı ve derleme türü (meta-analiz çalışmaları, model önerileri, olgu sunuları ve tartışmalar vb.) çalışmaları yayımlamayı (Kozak 2020) belirtmiş olsa da bugüne kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde, henüz *Anatolia*'da meta analize dayalı bir makalenin yayınlanmadığı görülmektedir. *Advances in Hospitality and Tourism Research* (AHTR) dergisinde ise meta analize dayalı iki tane makalenin yayımlandığı görülmüştür. Bunlardan biri boş zaman (Tercan Kaas ve İçigen 2022), diğeri ise turizm (Terrah vd. 2022) ile ilgilidir. Tercan Kaas ve İçigen'in (2022) çalışmasında sistematik literatür taramasına bağlı olarak boş zaman tatmini ile yaşam tatmini arasındaki ilişkiyi 1999-2019 arasında yayınlanan eserler üzerinden değerlendirmiş oldukları görülmektedir.

Dergipark'ta "meta analiz" ve "rekreasyon" veya "boş zaman" ve "turizm" kelimeleri ile hem Türkçe hem de İngilizce yapılan taramada ise toplamda üç esere rastlanmıştır. Bunlardan ikisi İngilizce olarak AHTR'de, bir tanesi ise turizm alanında Türkçe olarak başka bir dergide yayınlanmıştır. Ek olarak "Web of Science Core" veri tabanında "meta analysis" ve "leisure" kelimeleri ile yapılan analizde ise toplamda 71 ve bu "recreation" ile yapıldığında 22 esere ulaşılmıştır. Hem Dergipark'ta hem de Web of Science Core" veri tabanlarında bu kadar az sayıda eserin bulunması, aslında alanımızda meta analiz ile yapılan çalışmaların, dünyada ne kadar sınırlı kaldığının önemli bir göstergesidir.

Öte yandan sistematik literatür taramalarında farklı veri tabanlarını birlikte ele alıp, çalışmaların bu kapsamda daha geniş bir şekilde yürütülmesi gerekliliğinin önemi, burada yapılan basit bir taramada dahi kendini göstermiştir. Diğer bir ifade ile ESCI olmasına rağmen Scopus'ta yer alan AHTR dergisinde yayınlanan Tercan Kaas ve İçigen'in (2022) eserine, sadece "Web of Science Core" veri tabanından bir araştırma yapılırsa ulaşılamamaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı sistematik literatür taramasının mümkünse farklı

veri tabanlarıyla birlikte gerçekleştirilmesi, meta analizin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve sonuçlandırılması açısından önemlidir.

İyi bir meta analizin ön koşulu, iyi bir sistematik literatür taramasının yapılmasıdır. Sistematik literatür taramasında izlenecek yolu standardize etmek için farklı yöntemler kullanılmakla birlikte, alanımızda en çok kullanılanlardan biri PRISMA'dır (Preferred Reporting Items for Systemic Review and Meta-Analysis Statement). PRISMA sistematik literatür taramasını 27 madde ile açıklamakta, hangi aşamaların nasıl raporlanması gerektiği hakkında detaylı bir kontrol listesi sunmaktadır (Page vd. 2021). İlgili belgelere ve formlara Türkçe'leri dahil PRISMA'nın internet sayfasından (<https://www.prisma-statement.org>) ulaşılmaktadır. PRISMA çerçevesinde yapılan sistematik literatür taramasında özellikle dahil etme ve hariç tutma kriterleri ile bunların nasıl gerçekleştirildiğinin net bir şekilde akış şeması ile ele alınmasında fayda bulunmaktadır. Aşık ve Özen (2019) yaptıkları derleme çalışmada, sistematik literatür taramasının adımlarını, akış şemasıyla birlikte ele aldıklarından, bu konuya burada fazla yer verilmemiştir. Sistematik literatür taramasını gerçekleştirmek, görüldüğü kadar kolay olmamaktadır. Bu zor işi birden fazla araştırmacının birlikte yapmasında fayda bulunmaktadır. Böyle bir durumda araştırmacılar arasındaki güvenirliliğin analiz edilip, Kappa düzeyi ile aralarındaki uyumun ortaya konulması gerektiğinin unutulmaması gereklidir.

Meta analiz kapsamında sistematik literatür taramasında, seçilen eserlerin karşılaştırılabilir istatistiksel çıktılarının olması en önemli unsurdur. Meta analiz için belirlenen çalışmalarda aynı değişkenlerin incelenmesi gereklidir ama değişkenlerin aynı ölçme araçlarıyla ölçülmesi gerekmektedir. Çalışmaya dâhil edilecek eserlerde kurguya göre örneklem büyüklükleri, korelasyonlar, ortalama farkları ve etki büyüklükleri ile ilgili veriye ulaşılması gerekmektedir.

Bu kapsamda çalışmamızda Kuykendall vd.'nin (2015) yaptıkları bir araştırmadan yola çıkılarak, bir meta analiz yapılmaktadır. İlgili çalışmada araştırmacılar boş zaman faaliyetlerine katılım ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi meta analiz-

le incelemişlerdir. Çalışmalarında kullandıkları değişkenler ve aralarındaki ilişkileri çok detaylı olarak anlatmış ve tablolaştırmışlardır. Buna ek olarak alanda çalışma yapacak diğer araştırmacılar, kendilerinden daha detaylı bilgi ve tabloları isteyebilmekte ve bu veriye ulaşabilmektedirler. Bu kapsamda ilgili çalışmada yer alan bilgiler ışığında, 1980 ve 2012 yılları arasında boş zaman faaliyetlerine katılım ve öznel iyi oluş arasında yayınlanmış eserlerden yola çıkılarak (ilgili çalışmada 6. Tablo), meta analizinin uygulanışı ve sonuçlarının yorumlanması ele alınmıştır.

Okuyucuların aklına belki, neden yapılmış bir meta analizinin tekrarlandığı sorusu gelebilir ki burada öncelikle aynı meta analizinin yapılmadığını belirtmekte fayda vardır. Aynı analiz yapılmasının bazı önemli gerekçeleri bulunmaktadır. Bunun birinci temel nedeni, Kuykendall vd. (2015) çalışmalarında aslında hem kesitsel, hem boylamsal çalışmaları çok geniş bir yelpazede değerlendirmişler ve özellikle düzenleyicilik etkisini analiz etmek için boş zaman faaliyetlerine katılımı frekans, çeşitlilik ve miktar temelinde ayırıştırarak, meta analizle ele almışlardır. Tablo 6'ya dayandırdıkları kesitsel meta analizlerinde özellikle düzenleyicilik etkisini (moderator) sadece frekans (hangi sıklıkla faaliyete katıldıkları) ve çeşitlilik (hangi farklı faaliyetlere katıldıkları) bazında ele almışlardır. Diğer bir ifade ile orijinal çalışmada yer alan Lu'nun (2012) aynı çalışmada ve aynı örneklem ile gerçekleştirdiği boş zamanın anlamlılığı ile ilgili analizleri ile yine aynı çalışmada gerçekleştirdiği boş zaman tatmini analizleri, Lu ve Hu'nun (2005) çalışmasıyla birlikte çeşitlilik bağlamında, geri kalan diğer çalışmaları ise sıklık-frekans bazında değerlendirerek, düzenleyicilik (moderatör) etkisini ölçmüşlerdir. Yazarlar çeşitlilik ile ilgili sınırlı sayıda (iki) eserin olduğunu belirterek, bunun analizleri için bir kısıt olduğunun altını çalışmalarında özellikle çizmişlerdir. Diğer bir ifade ile 14 çalışmanın sadece ikisi çeşitliliği kapsadığından, eserlerin dağılımı arasında 12'ye iki olmak üzere, bir dengesizlik göze çarpmaktadır. Düzenleyicilik analizlerinde ise ideal olan her düzey için karşılaştırılan gruplarda beş veya üzeri eserin olmasıdır (Cooke 2024). Var olan dengesizlik, çeşitlilik ve

frekansa bağlı bir düzenleyicilik etkisinin incelenmesini güçleştirmektedir. Buna bağlı olarak sadece frekansa dayalı çalışmaların, düzenleyicilik etkisi bazında değil, sadece korelasyonlara bağlı etki büyüklüklerinin değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İkinci neden olarak, Kuykendall vd. (2015) çalışmalarında korelasyon yerine, regresyon ile değerlendirilmiş olan bir diğer çalışmayı (Kaufman 1984) da araştırmalarına dahil etmişlerdir. Kuykendall vd.'nin de araştırmalarında belirttiği gibi, incelenen eserlerde korelasyon katsayılarının ayrıntılı verilmemesi ve bazılarında sadece regresyon katsayıları ve beta düzeylerinin verilmesi, meta analizler açısından bir kısıt olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada sadece korelasyon değerleri bulunan eserler çalışmaya dâhil edilmiştir. Diğer bir ifade ile Kaufman'ın (1984) eseri istatistiklerin homojenliği kapsamında, dışlanabilir olarak değerlendirilmiş ve çalışma dışında tutulmuştur.

Üçüncü neden olarak Kuykendall vd. (2015) çalışmalarında, Drummond'un (1985) tezinde çalışmalarında, Drummond'un verilebilecek veriyi üç ayrı kısma bölerek, sanki üç ayrı çalışma varmışçasına ele almışlardır. Buna muhtemelen Drummond'un (1985) ayrı popülasyonlar için ilgili değişkenlerin korelasyonlarını, üçe ayırarak paylaşmış olması neden gösterilebilir. Ancak tez incelendiğinde aslında Drummond'un (1985) üç ayrı popülasyondan elde ettiği örnekleme birleştirerek, ortak tek bir korelasyon tablosunda verdiği değerleri, araştırmacılar tam olarak anlaşılmayan bir nedenden göz ardı etmişlerdir. Bu nedenle Kuykendall vd.'nin orijinal çalışmalarında verdikleri aynı tezdin üç ayrı korelasyon yanıltıcı olmaktadır. Buradan hareketle Drummond'un (1985) tezinde yer alan ve üç örnekleme kapsayan araştırmasında paylaştığı tek korelasyonel değer, bu çalışmaya alınmıştır. Bu kapsamda yukarıda bahsedilen eserlerin çıkarılması ve Drummond'un tek çalışma olarak ele alınmasıyla çalışmaya dokuz eser dâhil edilmiştir.

Sonuç olarak Kuykendall vd.'nin (2015) çalışmalarındaki tablo ayıklanarak, daha rafine bir analiz yapılması hedeflenmiştir. Bu amaçla çalışmada korelasyonel bir meta analiz, Tablo 1'de veri-

len eserler ve bu eserlerdeki nicel veriler üzerinden ele alınmaktadır.

YÖNTEM

Sistemik literatür taramaları ve meta analizler, sentez çalışmalar olarak değerlendirilmektedir. Aslında yayınlanmış veya yeni yürütülmüş çalışmalardan elde edilen ikincil bulgu ve veriler üzerinden, bu çalışmalar yürütülmektedir. Sistemik literatür taramaları nitel veya nicel çalışmaları kapsayabilirken, meta analizler için nicel sonuçlar üretmiş araştırmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu çerçevede çalışmada yayınlanmış eserlerden ve ikincil verilerden, nicel bir analizin nasıl yapılacağı meta analiz ile ele alınmaktadır. Bu bağlamda Kuykendall vd. (2015) tarafından gerçekleştirilen sistemik literatür taramasına bağlı olarak diğer araştırmacıların kullanımına açmış oldukları veri setinden yararlanılarak, çalışmanın yürütülmesi hedeflenmiştir.

Kuykendall vd. (2015) boş zaman faaliyetlerine katılım ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi analiz etmek için veri setinde düzenleyicilik etkisi-

ni meta analiz ile ele almışlardır. Bu çalışmada Kuykendall vd.'nin gerçekleştirdikleri çalışmada 6. Tablo'daki eserler dikkate alınmıştır. Oysa ilgili çalışmada belirtilen değişkenler ile ilgili geniş bir yelpazede sunulan çok daha çeşitli eserlerin yer aldığı tablolar da bulunmaktadır. Burada 6. Tablo'dan yararlanılmasının nedeni, bu tablodaki bilgilerin çok daha net olması ve kendi içinde bazı eksikliklerin bulunmasıdır. Bu eksiklikler meta analizin temel ilkeleri bazında değerlendirilmiştir. Önceki bölümde ele alınan gerekçelerden dolayı, eserler gözden geçirilip, rafine hale getirilerek, yine orijinal eserde yazarları tarafından uygulanmayan korelasyonel meta analiz yöntemi tercih edilmiştir.

Çalışmanın temel amacının meta analizin yapılması ve yorumlanması olduğunun altı çizilmelidir. Diğer bir ifade ile bu çalışmada ne bir sistemik literatür taramasının yapıldığı ne de güncel veriye dayanan bir meta analizin gerçekleştirildiği iddia edilmektedir. Bu nedenle çalışmanın sadece Kuykendall vd.'nin çalışmasını gerçekleştirdiği 1980 ve 2012 yılları arasında yapılmış olan ve kendi eserlerinde Tablo 6'da sundukları

Tablo 1. Boş Zaman Faaliyetlerine Katılım ve Öznel İyi Oluş İle İlgili Eserler (Kaynak: Kuykendall, Tay ve NG 2015)

Eser	Yayın	n	r
Boley (2001)	Tez	201	0,41
Drummond (1985)	Tez	245	0,27
Foret (1986)	Tez	159	0,52
Ginsberg (1981)	Tez	84	0,42
Lu (2012)	Bildiri	2147	0,48
Ragheb (1980)	Makale	383	0,56
Ragheb ve Griffith (1982)	Makale	565	0,53
Walker vd. (2011)	Makale	147	0,47
Wu (2010)	Tez	651	0,38

kesitsel olarak ele alınmış eserleri kapsadığı göz ardı edilmemelidir. Çalışmada ele alınan meta analizlerde Viechtbauer'ın (2010) çalışmasından hareketle, açık kaynak kodlu, özgür ve ücretsiz bir yazılım olan Jamovi 2.4 kullanılmıştır (R Core Team 2021; The Jamovi Project 2022).

BULGULAR

Meta analizin temel amacı sentezlenen araştırmaların etki büyüklüğünü belirlemek olarak ele alınabilir ve bu alanımızda genellikle ortalamalar arası farklılığa veya korelasyona dayalı olarak incelenmektedir. Eğer yeterli çalışma var ise düzenleyicilik (moderatör) etkileri, korelasyona ek olarak ölçülebilmektedir. Korelasyona dayalı meta analizlerde, farklı çalışmalarda raporlanan Pearson korelasyon katsayılarından yararlanılarak etki büyüklüğüne yönelik ortak bir tahminleme yapılması hedeflenmektedir (Hunter ve Schmidt 2004). Bu kapsamda yukarıdaki veri seti çalışmada kullanılacaktır.

Jamovi'de Major modülü yüklendikten sonra, modülden veri tipine ve araştırma yaklaşımına göre istenilen analiz seçilir. Bu araştırma için korelasyon katsayısı ile ilerlemek gerekmektedir. Tablo 1' de sunulan veri seti, kullanıcı ara yüzüne yüklenir. Daha sonra korelasyonlar, örneklem büyüklükleri ve eserler kısmına, tablodaki bilgiler aktarılır. Burada önemli olan nokta özellikle korelasyonlar ile örneklem büyüklükleri alanlarının önceden sürekli değişken olarak tanımlanmasıdır. Veri aktarıldığında Jamovi'de Major modülü, analizleri anında yapmakta ve sunmaktadır. Yapılan meta analizin sadece istatistiksel sonuçları tablolar halinde verilmemekte, aynı zamanda yazılacak olan eser için sonuçlar özetlenerek, APA formatında İngilizce raporlanmaktadır. Burada hem tablolar hem de sonuç değerlendirmeleri birlikte ele alınmaktadır.

Her ne kadar Major modülü, analizleri ön seçimli gelen seçenekler üzerinden yapsa da meta analiz temel parçalarını ve özellikle araştırmacılar tarafından tercih edilen bazı seçenekleri hatırlatmakta fayda bulunmaktadır. Meta analiz gerçekleştirilirken sabit etki veya tesadüfî etki modellerinden birinin seçilmesi gerekmektedir. Eğer meta analize dâhil edilen çalışmalar birbirlerinin

den farklı popülasyonlarda gerçekleştirilmişse veya aynı konuyu ölçse de farklı ölçme araçları ile değerlendirilmişse veya değişkenlerin ortak bir etkisinin olduğunu belirtmek zor ise tesadüfî etki modelinin, tersi durumda ise sabit etki modelinin seçilmesi önerilmektedir (Tufanuru vd. 2015). Diğer bir ifade ile sabit etki modeli aynı prosedürlerin ve protokollerin uygulandığı tekrarlı özdeş çalışmalar için ve sadece bu çalışmalara yönelik etkiyi açıklamak amacıyla tercih edilebilmektedir. Öte yandan sosyal bilimler açısından popülasyonların etki büyüklüklerinin değişkenliği (Field ve Gillet 2010), popülasyonların birbirlerinden farklılıkları ve ölçüm yöntemlerinde tam bir standardizasyonun olmaması (Cooke 2024), tesadüfî etki modelinin seçilmesinin daha sağlıklı olduğunu ortaya koymaktadır. Ek olarak Borenstein vd. (2009) eğer yayınlanmış eserler söz konusu ise tesadüfî etki modelinin seçimini önermektedir. Ayrıca çalışmalar arasındaki heterojenliğin fazla olmaması durumunda dahi, her iki yöntemin de benzer sonuçlar üretmesinden ötürü, tesadüfî etki modeli ile çalışmak daha sağlıklı görülmektedir (Cooke 2024). Bu amaçla en çok tercih edilen yöntemlerden biri Hunter ve Schmidt'in yöntemi olmakla beraber, Jamovi Major modülünde birçok yöntem sunulmakta ve Restricted Maximum-Likelihood yöntemi ilk seçenek olarak sunulmaktadır. Modülde farklı bir yaklaşım olarak Bayesyan değerlendirmeye de yer verildiğini belirtmek gerekir. Modülde sunulan yöntemlerle ilgili daha fazla bilgi edinmek için Borenstein ve arkadaşlarının (2021) eserine göz atılabilir.

Orijinal çalışmada örneklemelerin toplamı 6538 iken, bu çalışmada ayıklanan eserlerden sonra örneklemelerin toplamı 4582 kişidir. Orijinal çalışmada ortanca 213, ortalama 467 ($SS = 588,46$) iken, rafine edilmiş bu çalışmada ortanca 245, ortalama 509 ($SS = 644,30$) olarak gerçekleşmiştir. Meta analizde Cohen'in (1992) saptamalarından hareketle öncelikle etki büyüklüğü; $r = 0,10$ küçük düzeyde (toplam varyansın 0,01 açıklanması), $r = 0,30$ orta düzeyde (toplam varyansın 0,09 açıklanması) ve $r = 0,50$ yüksek düzeyde etki (toplam varyansın 0,25 açıklanması) olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 2. Korelasyon Katsayıları
Random-Effects Model ($k = 9$)

	Estimate	se	Z	p	CI Lower Bound	CI Upper Bound
Intercept	0,4935	0,0312	15,7997	<,001	0,4323	0,5547

Note. Tau² Estimator: Hunter-Schmidt

Çalışmada Hunter ve Schimidt'in tesadüfi etki modeli uygulanmış ve Tablo 2'de korelasyon katsayıları tesadüfi etki modeli kapsamında sunulmuştur. Analize toplam $k=9$ çalışma dâhil edilmiştir. Gözlemlenen transforme edilmiş Fisher r -den- z 'ye korelasyon katsayılarının 0,2769 ile 0,6328 arasında olduğu ve tahminlerin yüzde 100'nün pozitif yönde olduğu gözlemlenmektedir. Tesadüfi etki modeline dayalı olarak tahminlenen ortalama Fisher r -den- z 'ye korelasyon katsayısı $r = 0,4935$ (%95 CI: 0,4323 ile 0,5547) olarak gerçekleşmiştir. Bu ortalama, sıfırdan anlamlı bir şekilde farklılaşmıştır ($z = 15,7997$; $p < 0,0001$). Cohen'e (1992) göre boş zaman faaliyetlerine katılım ile öznel iyi oluş arasında neredeyse yüksek düzeyde ($r = 0,4935$) ve pozitif yönde bir ilişki olduğu belirtilebilir.

Çalışmaya dâhil edilen eserlerin heterojenliği ise Tablo 3'teki istatistikler üzerinden yapılmaktadır. Meta analizde I^2 değeri heterojenliğin birinci kanıtı olarak ele alınmakta ve eserler arasında

yüksek heterojenlik istenilen bir durum olmamaktadır. Bu değer 0,25'in altındaysa düşük, 0,25-0,75 arasında ise orta ve 0,75'in üzerinde ise yüksek heterojenlik söz konusudur (Higgins ve Thompson 2002). Yapılan ki kare testine göre çıkan Cochran'ın Q -testi sonucu, gerçek değerlerin heterojen olduğunu göstermektedir ($Q(8) = 32,7197$; $p < 0,0001$, $tau2 = 0,0052$, $I^2 = \% 68,36$). Öte yandan I^2 değeri 0,68'dir ve yüzde 95 güven aralığında tahminlenen gerçek değerler 0,49 ile 0,6476 arasında oluşmuştur. Bu nedenle meta analizde eserler arasında orta düzeyde heterojenlik olsa da, değerlendirilen çalışmaların gerçek değerleri genel olarak tahminlenen ortalama değerlerle aynı yöndedir.

Artıklara yönelik yapılan incelemede, bir çalışmanın (Drummond 1985) $\pm 2,7729$ 'den daha büyük bir değere sahip olduğu ve bu model bağlamında potansiyel bir uç değer olabileceği ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan yapılan Cook'un uzaklık testine göre, bu uç değerın çalışma üzerinde

Tablo 3. Heterojenlik İstatistikleri

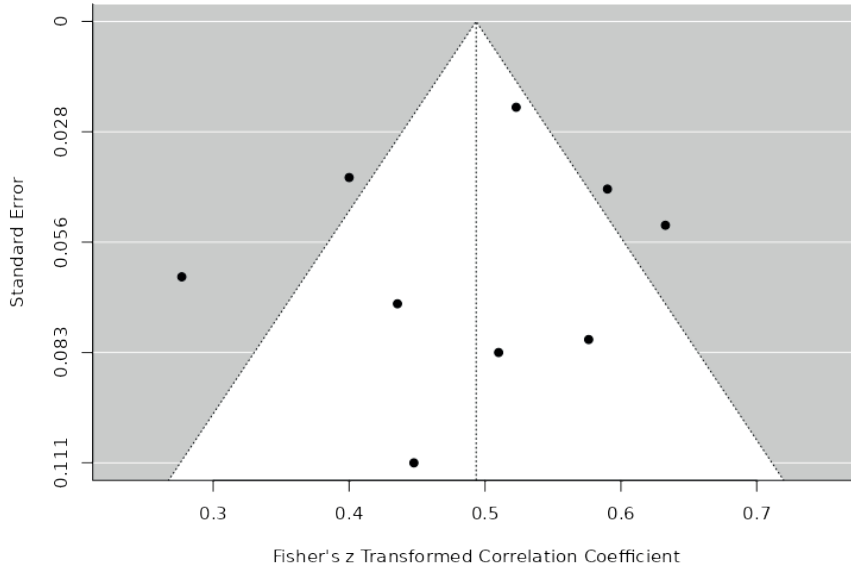
Tau	Tau ²	I ²	H ²	R ²	df	Q	p
0,0722	0,0052 (SE= 0,0033)	68.36%	3,1609	.	8,0000	32,7197	<,001

Tablo 4. Yayın Yanlılığı Değerlendirmesi

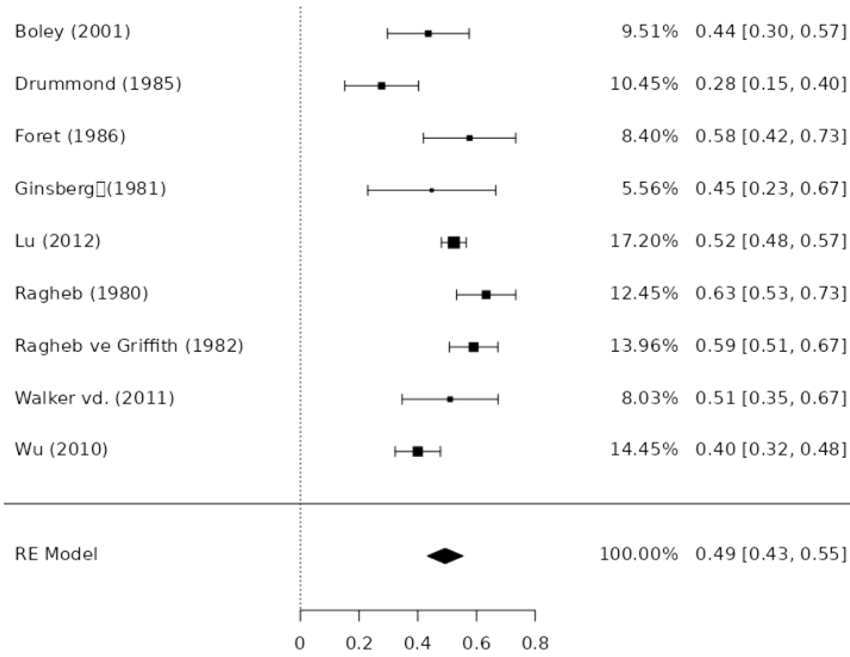
Test Name	value	p
Fail-Safe N	2887.0000	<.001
Begg and Mazumdar Rank Correlation	-0.1111	0.761
Egger's Regression	-0.5752	0.565
Trim and Fill Number of Studies	0.0000	.

Note. Fail-safe N Calculation Using the Rosenthal Approach

Rekreasyon İncelemeleri

Şekil 1. Huni Saçılım Diyagramı

Şekil 2. Orman Saçılım Diyagramı

olumsuz bir etkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Drummond'un çalışmasının, analizden dışlanması gerektiren istatistiksel bir durum söz konusu değildir.

Yayın yanlılığına yönelik yapılan testlerden ne Begg ve Mazumdar'ın sıralama korelasyon tes-

tinde ($p = 0,7614$) ne de Egger'in regresyon testinde ($p = 0,5652$) farklılık hipotezlerine yönelik bir taraflılık saptanmamıştır. Başarısızlık-Güvenlik (Fail-Safe N) testinde ise farklılık için en az ek 2887 çalışmaya ihtiyaç olduğu ortaya konmaktadır ki bu da yayın taraflılığının olmadığı bir

diğer göstergesidir. Diğer bir ifade ile çalışmaya konu olan dokuz eserin ortaya koyduğu etki büyüklüğünü sıfıra indirebilmek için farksızlık sonucu üreten 2887 yeni çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Yayın tarafsızlığı açısından huni saçılım diyagramı da değerlendirilmelidir. Burada örneklem büyüklüğü az olan eserler standart hatalarının büyük olmasından dolayı huninin alt kısmında yer alırken, örneklem büyüklüğü yüksek olan eserler standart hatalarının küçük olmasından dolayı huninin üst kısmında yer almaktadır. Huni saçılım diyagramında (Şekil 1) incelendiğinde, eserler arasında herhangi bir asimetrik dağılımın olmadığı, eserlerin huninin sağında ve solunda dengeli bir şekilde dağıldığı görülmektedir.

Orman saçılım diyagramı eserlerin etki büyüklükleri değerlendirmek açısından, ek bilgiler vermektedir. Şekil 2'de sunulan orman saçılım diyagramından, araştırmaya alınan eserlerin meta analizdeki etki büyüklüklerini ağırlıklarıyla değerlendirmek mümkün olabilmektedir. Örneğin Lu'nun (2012) çalışmasının örneklem büyüklüğüne (2147) bağlı olarak, tesadüfi etki modelinin $r = 0,49$ 'luk boyutunda etki oranı $0,17$ iken Ginsberg'in (1981) düşük örneklem boyutuna (84) bağlı olarak ağırlıklı etkisi sadece yaklaşık $0,06$ olarak gerçekleşmiştir.

SONUÇ

Yapılan meta analiz çalışması, değerlendirilen dokuz eserden yola çıkarak boş zaman faaliyetlerine katılım ile öznel iyi oluş arasında yüksek düzeye yakın, pozitif yönde bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Elbette bu sonuç sadece Kuykendall vd.'nin (2015) 1980-2012 yılları arasında kapsayan çalışması bazında ortaya konulduğundan, günümüze ve güncel yönelik bir çıkarımda bulunmak hatalı olacaktır. Çalışmanın sadece alanımızda yapılacak meta analizlere örnek olması amacıyla ele alındığını tekrar vurgulamak gerekmektedir.

Yapılacak meta analizde kullanılacak etki modelinin, hetorejenlik testine bakılarak seçilmemesi, çalışmanın amacına göre seçilmesi gerekmektedir. Sosyal bilimlerdeki araştırmalar için hem örneklemelerin farklılığı hem de kişilerin algıları-

nın kendi içlerinde dahi değişkenliği, alanımızda tesadüfi etki modeli ile çalışmaların yürütülmesinin daha mantıklı hale getirmektedir. Yayın yanlılığının olmadığına ortaya konulması, meta analizlerde ayrı bir öneme sahiptir. Burada Hasan Işın Dener üstadımızı tekrar anmak isterim. Kendisi her zaman farksızlık hipotezinin desteklenmesi sonucunun, en az reddedilmesi kadar önemli olduğunu ama her nedense araştırmacıların hep farklılık hipotezinin desteklenmesini raporlamak eğiliminde olduğunu belirtmişti. Meta analizlerde yayın yanlılığının olmadığına en önemli göstergelerinden biri de üstadın belirlemelerinden hareketle, araştırmacıların çalışma sonuçlarını sadece farklılık hipotezlerine odaklanarak vermediklerinin ortaya konmasıdır.

Meta analizler kesitsel çalışmalarla yapılabildiği gibi boylamsal araştırmalara da rahatlıkla uygulanabilmektedir. Özellikle fiziksel aktivite, sadece spor bilimleri alanında değil, birçok bilim dalında boylamsal özelliği ile ilgi gören ve değerlendirilen bir kısımdır. Bununla birlikte alanımızda, kısıtlı sayıda meta analiz çalışması yapıldığı görülmektedir. Her ne kadar turizm alanında özellikle algısal çalışmalarda boylamsal çalışma yürütmek zor olsa da boş zaman, spor ve turizm alanlarında yayınlanmış kesitsel çalışmalardan hareketle, meta analizlere ve sentezleme çalışmalara daha fazla önem verilmesi, bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Klasik yapılan derleme çalışmalarının dışında iyi bir senteze dayanan sistematik literatür taramalarının yapılması zor ve meşakkatli bir iştir. Bu nedenle sistematik literatür taramalarının mümkünse birden fazla kişiyle ortak bir şekilde ve farklı dilleri bilen, farklı ülkelerdeki araştırmacılarla gerçekleştirilmesi terinde olacaktır. Ek olarak bu taramaların mümkün olduğunca fazla veri tabanını kapsayarak tüm yayın türlerini (tez, bildiri, makale vd.) içine alması, yapılacak sentezlerin daha sağlıklı olmasına olanak tanıyacaktır.

Klasik basit düzeyde bir derleme çalışma ile sistematik literatür taraması arasında çok önemli farklılıklar bulunmaktadır. İyi bir meta analiz için ana işlem olan sistematik literatür taraması gerçekleştirmek hiç de kolay bir iş değildir. Öte

yandan ülkemizde halen var olan akademik teşvik sisteminde derleme çalışmalara, her halde katkı sağlamayan bir çalışma türü olarak görülmelerinden dolayı, teşvik verilmemekte ve bu çalışmaların yapılmasının önüne bir bakıma engel konulmaktadır. Sistematik nitel ve/veya nicel derlemeler ile klasik derlemelerin ayrı tutulması gerekmektedir. Ülkemizde umarım yakın bir gelecekte, sistematik nitel ve/veya nicel derleme araştırmalarına hak ettiği değer verilir. Hem nitel hem de nicel sentezlemeyi içeren derleme çalışmalarının ve özellikle meta analizlerin, tüm bilim alanlarına önemli katkılar sağladığı bilinen bir gerçek olmakla beraber, yapılan çalışmaların azlığından dolayı, araştırmacıların bu konuda özendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aşık, Z., Özen, M. (2019). Meta-Analysis Steps and Reporting, *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 13(2): 232 - 240. <https://doi.org/10.21763/tjfmpe.569924>
- Boley, B. J. (2001). Life Satisfaction, Leisure Satisfaction, and Leisure Participation Among Publicly Housed Older Adults (*Basılmamış Doktora Tezi*). Minneapolis, MN: Capella University.
- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P. T. ve Rothstein, H. R. (2009). *Introduction to Meta-Analysis* (Birinci baskı). Chichester West Sussex, U.K.: Wiley.
- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. ve Rothstein, H. R. (2021). *Introduction to Meta-Analysis* (İkinci baskı). Chichester West Sussex, U.K.: Wiley.
- Cohen, J. (1992). A Power Primer, *Psychological Bulletin*, 112(1): 155-159.
- Cooke, R. (2024). *Meta-Analysis for Psychologists*. Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Drummond, J. P. (1985). A Correlational Study of Leisure Participation, Leisure Attitudes, and Leisure Satisfaction Among Leisure Educators, Leisure Practitioners, and a General Population Group (*Basılmamış Doktora Tezi*). Blacksburg, VA: Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Field, A. P. ve Gillett, R. (2010). How to Do a Meta-analysis, *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 63(3): 665-694. <https://doi.org/10.1348/000711010X502733>
- Foret, C. M. (1986). Life Satisfaction, Leisure Satisfaction, and Leisure Participation Among Young-Old and Old-Old Adults With Rural and Urban Residence (*Basılmamış Doktora Tezi*). Denton, TX: Texas Woman's University.
- Ginsberg, B. R. (1981). Leisure Patterns and Leisure Satisfaction Attitudes of a Select Sample of Urban Retired Male Executives. *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*, 42(5-A): 2315.
- Higgins, J. P. ve Thompson, S. G. (2002). Quantifying Heterogeneity in a Meta-Analysis, *Statistics in Medicine*, 21(11): 1539-1558.
- Hunter, J. E., ve Schmidt, F. L. (2004). *Methods of Meta-Analysis: Correcting Error and Bias in Research Findings*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kaufman, J. E. (1984). A Study of Leisure Satisfaction, Leisure Participation, and Patterns of Leisure Activity in Relationship to Anxiety Levels in Retirees (Stress) (*Basılmamış Doktora Tezi*). Philadelphia, PA: Temple University.
- Kozak, N. (2020). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi Makale Hazırlama ve Yayım Bilgileri*, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(2): 214-215.
- Kuykendall, L, Tay L ve Ng, V. (2015). Leisure Engagement and Subjective Well-being: A Meta-Analysis, *Psychological Bulletin*, 141(2): 364-403. <https://doi.org/10.1037/a0038508>
- Lu, L. (2012). Successful Aging and Quality of Life in Later Years in Taiwan. İçinde; M. Vassar (Ed.), *Psychology of life satisfaction*. Nova Science Publishers.
- Lu, L. ve Hu, C.H. (2005). Personality, leisure experiences and happiness, *Journal of Happiness Studies*, 6: 325- 342.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., ve Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 Statement: An Updated Guideline for Reporting Systematic Reviews, *PLOS Medicine*, 18(3):1003583. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1003583>
- Ragheb, M. G. (1980). Interrelationships among Leisure Participation, Leisure Satisfaction and Leisure Attitudes, *Journal of Leisure Research*, 12: 138-149.
- Ragheb, M. G. ve Griffith, C. A. (1982). The Contribution of Leisure Participation and Leisure Satisfaction to Life Satisfaction of Older Persons, *Journal of Leisure Research*, 14: 295-306.
- R Core Team (2021). R: A Language and Environment for Statistical Computing. (Version 4.1) [Bilgisayar Yazılımı]. <https://cran.r-project.org>, Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Tercan Kaas, E. ve İçigen, E. (2022). The Relationship Between Leisure Satisfaction and Life Satisfaction: A Meta-analysis Study of Years 1999-2019, *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 10(4): 671-690. <https://doi.org/10.30519/ahtr.952797>
- Terrah, A., Liu, S., ve Nanu, L. (2022). A meta-Analysis of the Antecedents and Consequences of Delight in Tourism and Hospitality Research. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 10(4): 646-670.
- The Jamovi Project (2022). Jamovi. (Version 2.3) [Bilgisayar Yazılımı]. <https://www.jamovi.org>. Erişim Tarihi: 01.05.2025.
- Tufanaru, C., Munn, Z., Stephenson, M., Aromataris, E. (2015) Fixed or Random Effects Meta-Analysis? Common Methodological Issues in Systematic Reviews of Effectiveness, *International Journal of Evidence Based Healthcare*, 13(3):196-207.
- Viechtbauer, W. (2010). Conducting Meta-Analyses in R with the Metafor Package, *Journal of Statistical Software*, 36: 1-48.

Walker, G. J., Halpenny, E., Spiers, A. ve Deng, J. (2011). A Prospective Panel Study of Chinese-Canadian Immigrants' Leisure Participation and Leisure Satisfaction, *Leisure Sciences*, 33: 349-365. <http://dx.doi.org/10.1080/01490400.2011.606776>

Wu, C. H. (2010). The Relationships Among Leisure Participation, Leisure Satisfaction, and Emotional Intelligence Among Elementary School Teachers in Northern Taiwan (*Basılmamış Doktora Tezi*). Taiwan: University of the Incarnate Word.

Özkan TÜTÜNCÜ*

*Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Necat Hepkon Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü, 35330, Seferihisar/İzmir.

E-posta: ozkan.tutuncu@deu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2482-0893

Özkan TÜTÜNCÜ

Çukurova Üniversitesi Mersin Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'ndan mezun oldu (1988). Yüksek lisans derecesini Dokuz Eylül Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği dalından (1994), bütünlük doktora derecesini de Dokuz Eylül Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği dalından aldı (1998). Dokuz Eylül Üniversitesi'nde çalışmaya başladı (1992). Türkiye Bilimler Akademisi'nden kazandığı burs ile Michigan State University, The School of Hospitality Business'te bütünlük doktorasını tamamladı. Virginia Tech and State, University of Wisconsin, State University of New York ve Georgia State University'de doktora sonrası çalışmalar ve misafir öğretim üyeliği yaptı. Doçentlik unvanını yönetim-organizasyon alanında aldı (2003). Profesörlüğe Dokuz Eylül Üniversitesi'nde yükseltildi (2010). Halen Dokuz Eylül Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Rekreasyon Bölümü'nde görev yapmakta lisansüstü programlarda araştırma yöntemleri ve çok değişkenli veri analizleri derslerini vermektedir. Rekreasyon ve ağırlama alanında iş ve yaşam kalitesi üzerine çalışmaları bulunmaktadır.